

91. Hêmanên fal, reml û muneccimiyê di edebiyata Kurdî (Kurmançî) ya Klasîk de

Mesut ARSLAN¹

APA: Arslan, M. (2023). Hêmanên Fal, Reml û Muneccimiyê di Edebiyata Kurdî (Kurmançî) ya Klasîk de. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1468-1482. DOI: 10.29000/rumelide.1379377.

Kurte

Kevneşopiya falê ji berê de parçeyekî jiyana civakî ye. Falbazî jî di dîroka mirovahiyê de yek ji pêşeyên kevintir tê hesabandin. Mirovan ji bo dîtina paşeroja xwe, ji bo ku di bûyerên girîng de biryara rast bigirin serî li falbaz û munecciman dane. Çawa ku hêmanên jiyana civakî di edebiyatê de reng vedidin fal û falvekirin jî di edebiyata klasîk a Rojhilatê de bûne însûrên girîng. Di nimûneyên edebiyata Kurdî (Kurmançî) ya klasîk de jî em rastî falê û falvekirinê tên. Li gorî vê kesên aşiq ji bo dîtina paşeroja xwe, ji bo gihîştina hezkiriya/ê xwe, pêkhatina meqsed û mirada xwe fal vedikin, diçine remmal û munecciman. Helbestvan jî vê yekê bi awayekî estetîk di helbestên xwe de bi kar tînin. Ji bo rastfêmkirina edebiyata klasîk, ji bo şerha metnî hewce ye mirov wekî hêmanên din ên edebiyata klasîk falê ji bizane û rave bike. Bo nimûne, gava Feqiyê Teyran dibêje “Elif nayê di fala min” çi qesd dike? Di falê de “elif hatin” mizgîniya çi ye? Lewma di vê gotarê de emê pêşî bi kurtî behsa falê û sê cureyên wê bikin. Ev, fala Qur’anê/kitêbê, reml/remmalî û ilmê nucûm in ku di metnên edebî de herî zêde ew derdikevine pêşîya me. Piştî danasîna van falan emê di nav rûpêlên edebiyata Kurdiya Kurmançî ya klasîk de li nimûneyên wan bigerin. Dîwanên helbestvanên wekî Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Perto Beg, Seyid Eliyê Findikî, Namî; herwiha mesnewiyên eşqê yên wekî *Mem û Zîn* û *Seyfulmulûkê* wê çavkaniyên me yên sereke bin. Ji bo başfêmkirina mijarê emê ji folklorê Kurdî û ji çavkaniyên edebiyata Osmanî jî nimûneyan bin. Bi vî rengî emê hewl bidin têkiliya edebiyata Kurdî ya klasîk û jiyana civakî jî nîşan bidin.

Peyvên kilidî: Edebiyata Kurdî ya klasîk, fal, reml, ilmê nucûm, muneccim

Klasik Kürt (Kurmançî) edebiyatında fal, reml ve muneccimlik unsurları

Öz

Fal geleneği eskiden beri sosyal hayatın bir parçasıdır. Falcılık da insanlık tarihinin en eski mesleklerinden biridir. İnsanlar gelecekte haber almak için, önemli olaylarda doğru karar verebilmek için falcıların, muneccimlerin yolunu tutmuştur. Sosyal hayata dair unsurların edebiyatın içinde kendine yer bulması gibi fal ve falcılık da klasik Doğu edebiyatında karşımıza çıkan önemli unsurlardır. Bu unsurlar klasik Kürt (Kurmançî) edebiyatı eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre âşıklar, geleceğini görmek, sevdiğine kavuşmak ve muradının gerçekleşmesi için fal açmakta, falcı, remmal ve muneccime başvurmaktadır. Şairler de bu durumu estetik bir şekilde şiirlerinde işlemektedir. Klasik edebiyatın doğru anlaşılması ve metin şerhi için diğer unsurlar gibi fal ve falcılığın da bilinmesi gerekir. Örneğin Feqiyê Teyran “Elif nayê di fala min” derken ne anlatıyor? “Falda elif gelmesi” neyin müjdecisi? Bu makalede öncelikle klasik edebiyatta fal geleneğini ve üç fal çeşidini açıklayacağız. Bunlar edebî metinlerde en çok karşımıza çıkan

1 Arş. Gör. Dr., Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Siirt, Türkiye), mesut.arslan@siirt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7929-0631. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 30.08.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.xxxx]

Kur'ân/kitap falı, reml ve ilm-i nücum yani münecimlik. Önce bunların tanıtımını yapacağız ardından da Kurmançî lehçesiyle yazılmış klasik Kürt edebiyatı eserlerinde örneklerini arayacağız. Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Perto Beg, Seyid Eliyê Findikî, Namî gibi Kürt şairlerinin divanları ile *Mem û Zîn* ve *Seyfulmulûk* gibi aşk mesnevileri başlıca kaynaklarımız olacak. Konunun daha iyi anlaşılması için Kürt folklor derlemelerinden ve Osmanlı edebiyatı kaynaklarından da yararlanacağız. Böylece klasik Kürt edebiyatı ile sosyal hayat arasındaki ilişkiyi de göstermeye gayret edeceğiz.

Anahtar kelimeler: Klasik Kürt edebiyatı, fal, reml, ilm-i nücum, münecimlik

Elements of fortune telling, divination and astrology in Kurdish (Kurmanji) classical literature

Abstract

The tradition of fortune telling has been a part of social life since ancient times. Fortune-telling is one of the oldest professions in human history. People have turned to fortune tellers and soothsayers to get news from the future and to make the right decision in important events. Just as elements of social life find a place in literature, fortune-telling and soothsaying are also important elements in classical Eastern literature. These elements are also found in classical Kurdish (Kurmanji) literature. Accordingly, in order to see their future, to meet their beloved and to fulfil their wishes, the lovers use fortune-telling, fortune-tellers, divination and astrologers. Poets also treat this situation aesthetically in their poems. For a proper understanding of classical literature and textual commentary, fortune telling and divination should be known as well as other elements. For example, what does Feqiyê Teyran mean when he says “Elif nayê di fala min”? What does “elif in fortune-telling” herald? In this article, we will first explain the tradition of fortune telling in classical literature and three types of fortune telling. These are the Quran/book fortune telling, divination and astrology, which are most frequently encountered in literary texts. We will first introduce them and then look for examples in classical Kurdish literature written in Kurmanji dialect. The diwans of Kurdish poets such as Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Perto Beg, Seyid Eliyê Findikî, Namî and love mesnevi such as *Mem û Zîn* and *Seyfulmulûk* will be our main sources. For a better understanding of the subject, we will also make use of Kurdish folklore collections and Ottoman literature sources. Thus, we will endeavour to show the relationship between classical Kurdish literature and social life.

Keywords: Classical Kurdish literature, fortune telling, divination, astrology, astrologer

Destpêk

Berhemên edebî yên klasîk, eynikên serdema xwe ne. Di wan de jiyana berê, orf, adet û baweriyên wê demê xuya dikin. Ji bo fêmkirina terza jiyânê ya wê serdemê jî ev metin dikarin bibine çavkanî. Herwiha ji bo fêmkirina metnên edebî jî lêkolîner hewce ye şertên serdemê, jiyana civakî ya wê dewrê bizanin. Fal jî yek ji hêmanên zemanê berê ye. Ew di nav jiyânê de hebû loma di berhemên edebî de jî heye. Şairan, ji bo xurtkirina vegotina xwe, ji bo dewlemendkirina berhema xwe ew bi kar aniyê. Loma zanîna hûrgiliyên wê ji bo lêkolîneran girîng e.

Fal an jî fe'l peyvek bi Erebi ye û tê wateya oxir, talihê baş û bextê xweş (Samî, 1317: 979). Wekî têgeh jî fal, ew kar e ku ji bo dema têdeyî û paşerojê texmîn û şiroveyan dike. Ferqa falê ji kahîntiyê ew e ku fal zêdetir bi alavekê tê pênasekirin, wekî fala dest, fala qûmê, fala qehwê, fala kitêbê hwd. (Aydın, 1995:

134-135). Ji zemanê berê ve mirovên ku paşeroja xwe meraq dikin, dixwazin ji xeybê, tiştên ku hê neqewimîne xebardar bin, serî li ilmên efsûnî û zanayên wan dane: fal/falbaz, reml/remmal, ilmê nucûm/munecim, cifr/ceffar û hwd. Ev ilm ewqas berbelav bûn ku hikimdarên berê di serayên xwe de munecim digirtin û ji bo biryarên girîng ji wan fikir dixwestin. Bo nimûne di seraya Osmanî de ji dewra Siltan Bayezîdê Duyem (1481-1512) ve wekî sazî “munecimbaşî (serstêrnas)” hebû ku li serayên Îranê ew hêj berê jî hebû. Dîsa tê rîwayetkirin ku bavê Siltan Bayezîdê Duyem Fatih Siltan Mehmed jî dema dorpêça Stenbolê berî ku êrîşa dawî bike bi muneciman şewiriye (Aydüz, 2006: 170-171).

Munecim an jî munecem bi kurtî astronom ‘stêrnas’ in; ew kes in ku berê xwe didine stêrk û seyareyan û ji sekn û geriyana wan hin wateyan derdixin (Pala, 2002: 353; Sîyahpûş, 2000: 310). Di vî warî de çerxa felekê, bi giştî astronomî û astrolojî ilmên muhîm in û ji berê de di medreseyan de dihatine xwendin û li ser wan eser dihatine nivîsîn. Ev ji bo medreseyên Kurdistan jî derbas dibe. Zinar, ji bo mufredata medreseyên Kurdistan 20 şaxên zanistî dijmêre ku yek ji wan jî “Zanistiya Hey’etê (astronomî û astrolojî)” ye (2013: 114). Sîyahpoş (m. 1831) jî di *Seyfulmulûkê* de gava behsa perwerdeya şehzade dike di nav dersan de behsa hey’et, ustirlab, reml, felekiyyat, nucûm û cifrê jî dike:

“Çi serf û nehwa û mentîq û çî **hey’et**

Çî **ustirlab** û adab û eqîdet

Beyan û hem bedî’ xwendin ‘ulûman

Ji **reml** û hem **felekiyyat nucûman**

Di **cifrê** da kirin xweş muşikafi

‘Urûd xwendin temami wan bi safî (Sîyahpûş, 2000: 62; Sîyahpoş, 2006: 51):

Li gorî ferhengoka ku Celîlê Celîl ji *Seyfulmulûkê* re amadekirî “hey’et” bi Erebi “stêrnasî” (2000: 305); ustirlab jî “alatekî stêrnasîyê, falvekirin”ê ye (2000: 319). Reml fala qûmê ye (Pala, 2002: 389); felekiyyat behsa çerxa felekê, bext û talih; ilmê nucûm zanîna stêrkan e (Pala, 2002: 159-160). Cifr jî ilmekî efsûnî ye ku ji reqem û herfan hin me’neyan derdixin û ji paşerojê xeber didin (Pala, 2002: 102). Ev hemû ilmê taybet in ku di zemanê berê de ji bo xebardana ji xeybê/paşerojê û şirovekirina xêr û şerbûna bûyeran dihatine emilandin.

Fal, bi gelek cureyên xwe ve di nav jiyana Kurdistan de hebû. Mela Mehmûdê Bazîdî (m. 1867) di *‘Adat û Rusûmatname’ê Tewayîfê Ekradiye* de behsa vê dike: “Û ekrad tîbî’et cahilîn heyin, bi **fal** û **minecim** û hindek tiştan bawer dikin û hindekan se’ûd û hindekan şom dizanin” (Bazîdî, 2016: 47). Dîsa Bazîdî behsa fala avê û jinên efsûncî jî dike: “... hindek jîn jî di nêva wan da heyin ku li **falê** difekirin. Tasê tijî av dikitin û datînite pêşiya xo û li wê ava taşê nezerî dikitin... Û **efsûncî** jî di nêva wan da heyin lakin **pîrejîn** dibin. Ew jî wekû mirofek nexweş dibitin ewê **efsûngerê** tînin...” (2016: 47).

Wekî tê dîtin gelek cureyên falê hene lê di vê gotarê de emê behsa sê heban bikin, ji ber ku di edebiyata me de zêdetir wan reng vedaye. A pêşîn fala kîtêbê/Qur’anê ye, ya duyem reml û remmalî ye, a sêyem jî ilmê nucûm û munecimî ye. Çarçoveya xebatê bi lehçeya Kurmancî ve hatiye sînorkirin. Çavkaniyên me yên sereke dîwan û mesnewiyên Kurmancî ne lê ji bo berawirdiyê me nimûneyên folklorê û yên edebiyata Osmanî jî bi kar anîn. Di vê gotarê de armanca me ev e, em danasina van sê cureyên falê bikin û nimûneyên wan di edebiyata Kurdî (Kurmancî) ya klasîk de bibînin, şerh û şiroveya wan bikin. Bi vî rengî lêkolîner û xwendevan helbesta Kurdî ya klasîk baştir fêhm bikin.

1. Fala Kitêbê/Qur'anê

Li nav mîletên Rojhilatê gelek cureyên falê hene, yek ji wan a kevintir fala kitêbê ye. Di vê falê de zêdetir kitêbên pîroz têne emilandin (Aydın, 1995: 135) Herçend ayeta Qur'anê dibêje fal karekî pîs e jî (Maîde, 5/90) Mislimanan Qur'an bi xwe ji bo falê emilandiyê. Li gorî vê kesek di derbekê de rûpelên mushefê vedike, li rûpelê rastê, ayeta ku lê rast hatî bi kîjan herfê dest pê bike ew fala wî/wê ye û zanayên wê vê herfê jê re şerh dikin. Ev kar bi hin şiklên din jî tê kirin (Uzun, 1995: 142). Ji bo fala kitêbê jî bilî Qur'anê *Dîwana* Hafîz (m. 1390?) an jî *Muhammediyeyî* Yazıcıoğlu Mehmed (m. 1451) jî dihate emilandin (Pala, 2002: 157). Di zimanê 'Erebî, Farsî û Tirkî de eserên li ser şiroveyên vê falê bi navê *falname* û *tefe'ulname* jî hatine nivîsîn (Uzun, 1995: 142). Bi zimanê Kurdî em rastî berhemeke wiha nehatine. Lê Mela Ebdusselamê Cizîrî (m. 1952), ku *Dîwana* Mela şerh kiriye, di xortaniya xwe de rastî van kitêbên falê hatiye û dibêje "me tê de li bextê xwe dinêrî û fal vedikirin lê niha nayê bîra [min] şeweyê falvekirinê çawa bû!" (Cizîrî, 2018: 41). Bi rastî jî di *Dîwana* Mela de fal cihek girîng digire:

Ji herfan mah û salê ma, nehat der şeklê falê ma

Kuca danendî halê ma, sibikbaranê sahilha (Cizîrî, 2018: 40)

Di vê beytê de Mela gazin ji bextê xwe dike ku ew bi meh û salan e falê vedike lê fala wî bi dilê wî nayê. Ji gotina "ji herfan" em fêhm dikin ku cureya fala wî fala kitêbê ye ku li ser şirovekirina herfan ava bûye. Li gorî şiroveyên Ebdusselamê Cizîrî, Mela peyva "falê" wekî remzek an şifreyeke dîrokê bi kar aniye. Li gorî şiroveya wî ji beyta jor bi hesabê ebcedê sala 975ê hicrî derdikeve ku ew jî beramberî 1567-1568an tê û sala jidayikbûna Mela ye (Cizîrî, 2018: 16). Ebdusselamê Cizîrî, dîsa ji beyteke wî sala temamkirina *Dîwana* Mela wekî 1041/1631 derdixe ku di wê beytê de jî peyva fal derbas dibe (Cizîrî, 2018: 17-18): "Lew elif tîn me di herfên **falân**".

Mirov yeqîn dikin ku di falê de wê paşeroja xwe bibînin, armanc ev e. Feqiyê Teyran di falê de mirina xwe ji destê yarê dibîne:

Ji wa qewsa xedeng hatin

Ji wa burca tiveng hatin

Li min Rom û Fireng hatin

Mirin min di di falê de (Sadîni, 2017: 481)

Hêmana falê di helbesteke din a Feqî de jî derbas dibe: Ew nexweş e û ji bo fêmkirina sedema wê fal vedikin. Falbaz dibêje çavan pê ve daye ango nezer e:

Nexweşê reng lê nemayî

Dest li ser falê nihayî

Wan digot j'çavan gihayî

Kuştiyê 'eynan im ez (Sadîni, 2017: 131)

Gotineke pir nêzikî vê di *Dîwana* Perto Beg de jî heye:

Ez birîndarê xedengan im ji qewsê 'enberî

Fal helavêtin ji bo min girtine hindî derî

Xeste bîmar im ji bo wê qet hilnanim serî

Hin tibêjin: Ew ji 'işqê wî hewa daye serî

Derdemend im mustemend im ez ji derdan bê hesab (Perto, 2011: 296)

Ji van herdu helbestan em hîn dibin ku zemanê berê gava mirov nexweş diketin ji bilî hekîman diçûne falbazan jî. Pisporên vî ilmî jî berê xwe didane falê û nexweşiya wan fêhm dikirin. Di helbesta Feqî de nexweşiya ku teşxîs kirine nezer e, di ya Perto de eşq e. Ev “nexweşi” bi derman û macûnan baş nabin loma wan serî li çareseriyên metafizîk dixistin, wekî li ser xwendin, nivîşt, tasa şifayê hwd. Bo nimûne, Seyid Eliyê Findikî li dijî fal û remlê derdikeve lê nivîştê dipejirîne:

Nivîşt baş in **ne reml û fal** û tazîm

Dikin bawer, ne ku em j’*munkirâ* ne (Findikî, 2017: 110)

Bazîdî jî di nav orf û adetên Kurdan de behsa nivîstê dike ku ew Kurd gelek pê bawer dikin: “Û bi nusxeyan bawerî dikin. Bi wê dereceyê ku çewanî milletê Efrenc² bê hekîm nabin, ew jî bê nusxe nabin. Herçî ‘illet û derd dibî bilanî bibe, elbette niwîşt³ dikin” (2016: 47).

Tasa şifayê yan jî piyana avê jî tasên sifr in ku li nava wê û derdora wê ayet, dia, kelîmeya tewhîd, selewat û esmau'l-husna hatine neqîşkirin. Li nav Osmanî û Îranê pir belav in û di muzeyan de nimûneyên wê pir in (Perk&Paksoy, 2011: 10, 15-24). Kesên nexweş ji bo şifayê jî vê tasê av vedixwin. Di edebiyata Kurdî ya klasîk de em dizanin ku Şêx Se’îdê Cizîrî angî Şêxê Meczûb (m. 1915) xwedî tasa şifayê bû. Ev tasa wî vêga li ba neviyên wî parastiyê û sûretê wê hatiye weşandin (Arslan, 2021: 658).

1.1. Di falê de “Elîf” hatin an jî “Dal” hatin

Elîf û dal di elîfbaya Erebi de du herf in. Ev herdu herf jî di fala Qur’anê de xwedî wate ne: Li gorî falnameyeke bi Tirkî, di fala Qur’anê de hatina herfa elîfê xêr e û nişaneyê pêkhatina miradê dil e; berovajî vê hatina herfa dal xirab e (Koşik, 2017: 132-133). Elîf, herfa pêşîn a elîfbaya Erebi ye. Navê Xwedê “Ella” jî bi vê herfê dest pê dike. Loma ew semboleke pîroz tê hesibandin. Herwiha ji bo aşiq elîf, bejna yarê ye. Bereksê wê herfa dal (-), şiklê wê dişibe pişteke qof û qembûr. Ew jî pîrên ‘ecûze, caduyên sêhrbaz tîne bîra mirov û bêyom/nexêr tê hesibandin. Em nimûneyên vê di edebiyata Kurdî de jî dibînin. Bo nimûne, Melayê Cizîrî behsa vê mijara falê kiriyê:

Sa’et li min tîk sali bûn, daim li ser dest **fali** bûn

Herfên dihatin dali bûn, feryad ji destê firqetê

Îro tenê der hat **elîf**, me’na diçû **bejna şerîf**

Ya xar e lê kemxe w qedîf, feryad ji destê firqetê (Cizîrî, 2018: 671)

Wekî ku di beyta ewil de xuya dike, ji derdê firqetê, ji kerbê yarê saet li aşiq bûne sal; wext derbas nabe. Li ser destê wî daîm fal vekiriyê, lê fala wî ne bi dilê wî ye. Ji ber ku herfên ku dihatin “dal” bûn. Wekî me li jor jî got hatina “dal” ne xêr e. Ji beyta duyem em fêhm dikin ku tenê îro di fala wî de “elîf” hatiye. Ev mizgîniyek e. Mela bi xwe jî dibêje “elîf” sembola bejna yarê ye. Derhatina elîfê mizgîniya dîtina wê bejnê ye. Gotina “îro tenê” watedar e: Fala baş her gav nayê, dîtina bejna yarê jî her gav bi dest aşiq nakeve.

² Efrenc: Freng, bi taybetî milletê Frensî, bi giştî hemû Ewropî.

³ Bazîdî, ji nivîstê re “nusxe” an jî “niwîşt” dibêje.

Ev qalibê “di falê da elîf dîtî” û “dal hatin” di helbesta Feqiyê Teyran a “Qewî îro ze’îfhal im” de jî derbas dibe:

Qewî îro ze’îfhal im
Dinalim ez li wê tayê
Di birhanan dihat fal im
Tilisma wesletan nayê

Tilismata wisala min
Elîf nabe di fala min
Ji mecmû’an xiyala min
Bilad im ez li sewdayê (Sadinî, 2017: 421)

Di beşa ewil de Feqî, fala ku jê re tê dişîbine birhên yarê. Birh/birû/ebrû insûreke delaliya yarê ye û dişibe qews û kemanê, heyva hîlalê, mîhraba mizgeftê û herfa dalê. Feqî dibêje fala me ku hat wekî birhan e ango ew herfa dal e, bêyom e. Jixwe li rista jêr dibêje “tilisma wesletan nayê”. Weslet/wuslet, gihiştina yarê ye. Aşiq ji bêçareyî, ji kerba evînê serî li tilsiman, fal û sêhr û efsûnan dixin. Di çarîna din de dîsa şair gazinan dike ku çima di fala wî de “elîf” naye ango ewê nikaribe bejna yarê bibîne.

Qalibê “di falê da elîf hatin” di helbesteke din a Feqî de jî derbas dibe. Ew dîsa gazin dike ku çima di fala wî de elîf nayê:

Elîf nayê di fala min
Qebûl nabê duaya min
Ne mecmû’e xiyala min
Belav bûm ji sevdayê da (Sadinî, 2017: 481)

Diaya aşiqan dîtina yarê û wuslet e. Lê diayên aşiq qebûl nabe, di fala wî de jî elîf naye. Di falê de şibandina herfa dal û birûyan di beyteke Melayî de jî heye:

Me cewher ‘unsurek xamis numa îro di tali’ da
Di vê teqwmê insanî **li tali’ bûne fal ebrû** (Cizîrî, 2018: 591)

Ji helbesteke Namî (Fehmî Beg, m. 1969) em fêm dikin ku di falê de ya xirab ne tenê dal e, herfa lam jî nîşaneyê keser e:

Dil teşneê cama wişal, **her dem li ser destî me fal**
Herfên ku tèn tev lam û dal fala me ra tefsîrî nîst

Daleyn û lamatên keser, remz û îşarat û heder
Me’na dibî xeylê sefer, ser abi ra ber zîri çîst (Demir, 2019: 118)

Çawa ku dal birhên yarê ne, herfa lam jî nîşaneyê biskên yarê ne. Birh û biskên yarê herdem aşiq perîşan dikin. Balkêş e, li gorî falnameyeke menzûm a bi Tirkî jî kesên ku di fala wan de “lam” derket hewce ye 17 rojan sebir bikin. Piştî 17 rojan wê karê wan pêk were (Koşik, 2017: 137). Lê aşiq di wusleta yarê de bê sebr in, cihde dixwazin. Loma 17 rojan sekinîn ji bo wan keser e. Herwiha li gorî heman falnameyê kesên

ku ji wan re “lam” hat wate ew e ku qonaxa ku wê gihin jî nêzik bûye û hewce ye ew ber bi wir ve bimeşin, sefer bikin. Di beyta duyem de gotina “Me’na dibî xeylê sefer” jî vê piştrast dike.

Şairekî Osmanî, Munîfê Entaqayî jî di beytekê de di çarçoveya fala kitêbê de “elîf-lamê” bi kar tîne:

Geh **hayâl-i kad** û geh **zülfi siyeh-fam** gelür

Fälümüz muşhaf-1 hüsnünde elif lām gelür (Küçük, 1999: 172)

[Carna xeyala bejnê û carna biskê reşereng tê, fala me di mishefa xweşkatiya te de elif lam tê.]

Li gorî vê beytê di fala kitêbê de elif, xeyala qed, qamet û bejnê; lam jî biskên reşerengên yarê ne. Şair, xweşkatiya yarê jî bi giştî dişibîne mushefê ango her hêmaneke delaliya yarê dişibe herfeke Qur’anê ku tene ba hev dibine mushef.

1.2. Fal Wekî Oxir

Peyva fal, bi wateya oxir, bext, şens û siûd jî tê bikaranîn. Di *Dîwana* Findikî de em vê dibînin. Findikî, di nameyê xwe ya menzûm de ji muxatebê nameyê re, ku kurekî wî çêbûye, dibêje “tu çima navê min li kurê xwe nakî” û ew hêvî dike ku bi oxira vî navê temîz ew kurik di nav hevalên xwe de bibe ezîz:

De belkî bi **fala** wî navê temîz

Di nava hevalan bibîtin ‘ezîz (Findikî, 2017: 262)

Li gorî Seydayê Licî (m. 1912) kesê ku aşiq be û li vê dinyayê derd û elem bikşîne fala wî ango paşeroja wî qenc e li gorî wan kesên ku axiret nayê bîra wan, bedhal û bedqal in:

Fala wî kesî qenc e

Ku aşiq û pur renc e

Pur derd û elem senc e

Pur ahin û belbal e (Ih, 2019: 167)

Mirov di falê de ne tenê paşerojê herwiha halê xwe, rewşa xwe ya têdeyî jî dibînin:

Me sîne pêht û ateş bû me hêstir j’ dîdeyê reş bû

Me talî sorgula geş bû **me dî îro di falê de** (Haşimî, 2016: 30)

Ji bo fala baş û kesên xweşbext “ferxunde/ferxende/ferex fal” tê gotin. Şair, yara xwe wisa dipesinênin:

Mahitaba burca şemsê exera **ferxunde fal**

Şemsa afaqa cemelê ya ne şemsa mehfel î (Perto, 2011: 283)

Kanê çira naên xiyal ey qumriya **ferxende fal**

Ba xendeê xurşîd misal nabit me dil xweşkê demek (Demir, 2019: 161)

Şair ango aşiq, gelek caran jî talihê xwe gazin dikan. Namî jî ji bo beyankirina vê “ferex fal nînim ez” dibêje:

Fehmî yim ez an fehîmanê **ferex fal** nînim ez

Cahil û nadan û naşayesteê esrar im ez (Demir, 2019: 139)

Fal, li her kesî nayê ango vekirina falê rîskên wê jî hene. Bo nimûne Şêx Mihemed Emînê Heyderî (m. 2003) jî bextê xwe xweş e lê fal û reml li wî nayê; ew ditirse ku nîmeta xweş ji destê wî biçê:

Lê çî kim nefsa me xa'în ew li ya qenc nagerî
Kû herî ber dergê wan xwe zelîl kî ber derî
Belkî carek em teberruk bibne bihna 'enberî
Ez ditirsim ni'meta xweş kû ji destê me herî

Tali'ê min baş e lê qet li min na'ê reml û fal

'Eşq û muhbet kû ji dil bî ber mirin bî bê wisal (Yıldız, 2020: 334)

2. Reml û Remmalî

Reml, bi Erebi qûm e. Remmal/remildar jî ew kes in ku pêşî li ser qûmê xal û xêzan dikşînin, piştê jî li gor ilmê xwe van şiklan şirove dikin, ji paşerojê xeber didin. Wekî fala kitêbê di remlê de jî sembolên xêr û yê nexêr hene. Mirov zêdetir jî bo dîtina tiştên windabûyî û pêzanîna encama karên ku pir meraq dikin serî li fala remlê dixin. Reml ku berî Îslamê hebû piştî wê jî dewam dike, hetta remmal li sûkê jî xwe re dikan vedikin, wekî esnaf kar dikin (Çelebi, 2007: 555; Pala, 2002: 389).

Remmal, remildar, falavêj, kahîn û muneccim ew kes in ku ji paşerojê xeber didin, rûdanan şirove dikin. Bo nimûne gava çêbûna Hz. Muhammed nêzîk dibe, seraya Kîsrayê Îranê diheje. Ew cihde gazî remildar û keşîşan dike. Mela Nûrullahê Godîşkî (m. 2003) di siyera menzûm de wiha behsa vê dike:

Ji çîrsan bû bi qelqel hem be dêşan
Li hev top kir **remildar û keşîşan**

...

Remildar û xebardaran digotin

Di îşev weldîye mulûdê mazin (Titiz, 2020: 92)

Hêmanên reml û remildarî di edebiyata Kurdî ya klasîk de herî berfireh di *Mem û Zîna* Xanî de derbas dibin. Li gorî çîrokê, Zîn û Sîti li nav şahiya Newrozê Mem û Tacdîn dibînin û wê gavê dil dikevine hev. Ew li wir gustilên xwe bi hev diguherînin lê ne nav dipirsin ne navnîşan. Piştê jî ji coşa eşqê ew bêhiş dikevin:

Işqê kiribû wisa ne heşyar
Qet'a nedibû ji xwe xebardar (Xanî, 1968: 120)

Piştî ku ew tene ser hişê xwe jî ne dixwin ne vedixwin. Dayeya wan Heyzebûnê pir meraqa wan dike û pirsan ji wan dike ku derdê wan fêhm dike. Di serî de ew ji xwe bawer dibêje “ezê vêga remlê birijînim û mahiyeta rewşê derînim”:

Ez dê nuhe **remlekî birêjim**
Ismê û zemîrê ez bibêjim (Xanî, 1968: 134)

Lê wisa nabe, ilmê Daye têra vê muşkileyê nake. Zîn, zorê dide Daye; dibêje “heke te ilmê remlê heye vane gustil, xwediyê wan bibîne”:

Remlê tu bi rast eger dizanî

Xatem ev e, dê bizan xwedanî (Xanî, 1968: 142)

Daye jî radije gustîlan Mem û Tacdîn ku di tiliyên Zîn û Sitî de mabûn û diçe ba “Şêxê Remmal” da ku xwediyê wan bibîne:

Wê delleyê bê fesal û mihtal
Sibhê xwe gîhande pêşê **remmal**

Zêrek-du birin di dest xwe bo pîr
Ev renge he kir zemîrê teqrîr (Xanî, 1968: 146)

Daye, di serî de derewan li remmal dike lê remmal vê derdixê û paşê jî hemû bûyerê jê re rave dike lê Daye zêdetir agahî dixwaze:

Pîrê wehe gote **Şêxê Remmal**
Mîn şibhe nema di keşfê ehwal

Lêkî tu bibêje ew çi esl in?
Qenc keşf-i bike ku ew çi nesl in? (Xanî, 1968: 152)

Remmal zêdetir agahî dide. Ji bilî navê wan her tiştê xwediyên gustîlan dibêje lê Daye dîsa jê rica dike ku zêdetir tiştan bibêje. Herwiha ew we’ d dike ku eger wan herduyan bibîne wê çil zêrî bide remmal:

Ihsan bike perdeyê helîne
Ew herdu melek bibêje kî ne?

Ehda me we bit: Tenê bibînim
Çil zêrî biçim ji bo te bînim (Xanî, 1968: 154)

Remmal, rê nişanî Daye dide bê wê çawa wan herdu xortan bibîne. Li gorî vê, Daye wê xwe bixe şiklê hekîm û bikeve nav miletî. Bi vî rengî bi rehetî wê nêzikî wan bibe û ji gustîlan wan nas bike, ji ber ku ew gustîl ên Zîn û Sitî ne. Bi rastî jî Daye Mem û Tacdîn dibîne, pêş û paşîya meselê jî fêhm dike. Di vî navberê de Zîn û Sitî bi kelecana li benda Dayê ne, gava hat cihde encama remlê dipirsin:

Remla te çi go? Perî te zanîn?
Yan herdu di şûşeyê te anîn? (Xanî, 1968: 164)

Balkêş e, ev herçar evîndar ewqas dilketine hev, ewqas ji eşqê mest bûne bawer nakin ku ewên dîtî mirov in, ji xwîn û hestî ne. Loma di pirsra jor de dibêjin “perî” û “di şûşeyê de” ango ew wekî lembeya efsûnî ya Elaedîn cin û perî ne. Lê Daye bi gotina “Ez hatime vê demê ji ba wan” (Xanî, 1968: 166) mizgînî dide û wan vedigerîne realîteyê. Paşê jî behsa rewşa wan dike ku çiqas ji kerbê yarê şikestî ne herwiha çiqas xortên bijartî ne.

2.1. Remmal Wekî Warisê Danyal

Xanî, di *Mem û Zînê* de gava behsa Şêxê Remmal dike, ji bo wî “warisê ilmê Danyal” dibêje (Xanî, 1968: 164) Danyal kî ye? Ew, yek ji pêxemberên Benî Îsrâîl e. Ligel vê ew kaşifê ilmê remlê ye ango pîrê hemû remmalan e. Dibêjin Hz. Adem hemû ilm û hikmeta xwe di bîrekê de veşartibû. Danyal ew di bîrê de dîtî û bû xwedî hikmet. Ilmê remlê jî pêşî bi Adem re bû, ji wî derbasî Idrîs, ji wî jî derbasî Danyal bû (Pala, 2002: 115, 389).

Xanî di berhema xwe de ji devê Daye ji bo remmal sifetên wekî şêx û pîr, murşid, pêşwa û dûrebîn bi kar tîne. Ji vê em fêm dikin ku nêrîna wî li remmalan erênî ye, qet nebe ilmê wan red nake. Herwiha bi nimûneya Daye nîşanî me dide ku ev ilm bi herkesî re nîne, herkesê ku dibêje “ezê remlek birijînim” nikare vî karî bike. Dîsa em fêm dikin ku ev kesên remmal nasnameyeke wan a dînî jî heye, ew şêx û pîr in. Ew mirovên extiyar û xwedî feraset in. Herwiha xelk ji bo vî karê remlê pere dide wan.

2.2. Reml û Remildar di Folklorê Kurdî de

Wekî tê zanîn *Mem û Zîn* îlhama xwe ji destana *Memê Alan* werdigire. Ehmedê Xanî ev destana folklorîk bi hin guhertinan derbasî edebiyata klasîk kiriye, wekî ku Nizamiyê Gencewî çîroka *Leyl û Mecnûn* a folklorîk derbasî edebiyata nivîskî kiriye. Ji lêkolîna Attî (2013: 149-150) em fêm dikin ku hêmana remlê di hemû varyantên *Memê Alan* de jî heye. Bo nimûne, teksta *Memê Alan* a ku Roger Lescot ligel Frensiya wê weşandiyê:

Ko tu ji cem min çûyî, kalekî rîspî, di dest da **kitêbeke remlane**,

Bi **hikmê remlan** dizane ko tuê werî bajarê Cizira Botane,

...

Tu guh mede wî, ew bavê min, Bekoyê Şeytan e (Lescot, 1942: 86)

Ewçax em dikarin bibêjin ku fala remlê di nav Kurdan de ji berê de heye û Xanî ev motîfa destanê di nav berhema xwe de jî bi kar anîye. Herwiha reml û remildar di şaxên folklorîk ên *Mem û Zînê* de jî hene. Hetta remil û fala Qur’anê bi hev re derbas dibe: “**Remildar** remê xo bavêjin, melle Qur’anê xo binêrin, erke ko kesek salixdana Cizîra Bota bide min, bi malê dinîyaê be, bi şer be, bi çî ko li halê hebe, ezê ji kurê xo ra bînim” (Celîl, I, 1978: 96).

Reml û remildar di çîroka Mîr û Muşterî de (Celîl, II, 1978: 244); di *Hikyatêd Cimeata Kurda* ya Heciyê Cindî de di çîroka “Aybeg” de jî derbas dibe (2014: 74). Ji vir em fêm dikin ku reml û remildarî di folklor û edebiyata nivîskî ya Kurdan de hêmaneke hevpar e. Ew di jiyana berê ya Kurdan de hebû loma di edebiyata wan de jî reng vedaye.

3. Ilmê Nucûm û Munecimî

Necm, bi Erebi stêrk e; nucûm jî pirjimara wê ye. Munecim, ew kes in ku li stêrkan dinêrin û li gorî hereket û sekna wan ji paşerojê, ji bextê mirovan xeber didin. Mirovên berê yeqîn dikirin ku li ser mirovan bandora stêrkan xurt e loma karê munecimiyê karekî girîng û astbilind bû. Padişah û fermanîdar xwedî munecimê taybet bûn. Biryarên girîng wekî wextê şer ji wan dipirsîn (Pala, 2002: 353).

Stêrk wekî xwe namînin, çerxa felekê her dizivire loma stêrka bextê mirov carna geş e carna jî çilmisî. Mela, ji muxateba xwe re dia dike ku ronîya stêrka wî pîrnûr be:

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Canê canan lami'ê necma te her purnûri bî
Keştiya bextê te ez bayê muxalif dûri bî (Cizîrî, 2018: 681)

Di edebiyata Kurdî de di mesnewiya *Seyfulmulûkê* de hêmana muneccimiyê bi berfirehî hatiye bikaranîn. Li gorî çîrokê Şah Asim, şahê Misrê ye. Ew pîr bûye, ditirse bimire lê kurek wî nîne ku jê re bibe xelef; ew ji vê rewşê xemgîn e:

Nihin bo min ji nêrîne çî ewlad
Heta ez hem bi didarê bibim şad

Ji dîna wî bibim her rojê haris
Di pey min ra ji min ra bête waris (Sîyahpûş, 2000: 32; Sîyahpoş, 2006: 22)

Şah Asim gelek dia dike û rojekê ji xeybê dengê mizgîniyê tê wî. Li gorî vî dengî, Xwedê gunehên wî efû kirine û wê jinek kurekî wekî durrê spehî jê re bîne (Sîyahpûş, 2000: 33; Sîyahpoş, 2006: 23). Lê kîjan jin? Ew li kû ye? Nedîmên şahî angî civata dora wî dilê wî rehet dikin; ji bo van karên xeybî muneccim hene:

Ji bo zanîn ey Şah meke xem
Dizanin hem bi xeyb ehlê **muneccem** (Sîyahpûş, 2000: 33; Sîyahpoş, 2006: 23)

Ev fikir bi serê Şah Asim dikeve. Cihde ji bo şerh û şiroveya vî dengî gazî zanayan dike; hekîm, muneccim û muellim:

“Xeber ken” go di eqtar û di etraf
Muneccim û hekîm bên Qaf ta Qaf

Li paşî hefteyek bêhed **muneccim**
Dibên hatin hekîm û hem mu'ellim (Sîyahpûş, 2000: 35; Sîyahpoş, 2006: 24)

Ev mirovên xwedî ilm “sê roj”⁴ wext dixwazin ji şahî, bo ku li talih û îqbala wî xweş meyzênin. Ev koma hekîm û munecciman hemû cureyên falê, stêrnasiyê, ji cifrê heta remlê hemû ilmên efsûnî bi kar tînin û di encamê de mizgînî didîne şah: Jina ku wê kurek jê re bîne keça Şahê Yemenê ye. Şah Asim bêhed xelat û diyariyan dide wan:

Bi xidmet erdê bûsî ba senaxwah
Muneccim û hekîman mujde da şah (Sîyahpûş, 2000: 35; Sîyahpoş, 2006: 25)

Şah Asim, wezîrê xwe Salih û xwezgînçiyar dişîne Yemenê. Di encamê de ew bi keça Şahê Yemenê re dizewice û bi navê Seyfulmulûk kurek jê re çêdibe. Ew dîsa gazî munecciman dike, da ku vê carê li bext û îqbalê kurê wî binêrin:

Li paşan hatne pêş bêhed **muneccim**
Bi emrê Şah hekîm û hem mu'ellim

...

⁴ Li gorî *Seyfulmulûka* ku Celîlê Celîl neşîrkirî “sîh roj” (Sîyahpûş, 2000: 35).

Muneciman li hev dan sewr û mîzan

‘Utarîd û esed, cewza û sertan

Ji delw û hût û heml û eqreb û qews

Muqabil bû ji cedi û se‘d eger nehs (Sîyahpûş, 2000: 58; Sîyahpoş, 2006: 47)

Sewr û mîzan, ‘utarîd û esed, cewz û sertan, delw û hût, heml û eqreb, qews û cedi navê bircan û seyareyan e. Di çerxa felekê de her yek xwedî cih û wate ye. Tê fêmkirin ku muneciman li stêrk û seyareyan temaşe kirine, li bircên wan meyzandine û di encamê de gihîştine rayekê:

Munecim hatne pêş şahê serefraz

Ji bo bextê puser kir cumle axaz

Munecim û hekîm û muellîm dibêjin ku di ilm û me‘rifetê de, di siwarî û cengaweriyê de wê mislê vî kurî nîn be. Lê gava gihîşt 14an ewê bi derdê eşqê keve; wê pir binale lê di dawiyê de wê bi yara xwe şa bibe (Sîyahpûş, 2000: 58; Sîyahpoş, 2006: 47). Wekî ku xuya dike munecim rasterast ji xeybê xeber didin, tiştên ku hê neqewimîne dibêjin. Birastî ji wekî gotina wan Seyfulmulûk, kurê Şah Asim, dil dikeve Melke Xatûn. Ew ji derdê eşqê pir dinale, dikeve nav macerayên ecêb lê di dawiyê de digihe miradê xwe.

3.1. Munecim di Folklorê Kurdî de

Ilmê nucûm û munecimî di folklorê Kurdan de jî heye. Bo nimûne Şakiro di kilama Helîmcanê de wiha dibêje: “Xwezil ji xêrê xwediyê di Xwedê ra **ilmê minecim** lê li ba min heba; minê bixwenda bira **cam û camekan li ber min veba...**” (Güneş&Şahin, 2018: 303). Di vir de “cam û camekan” kureya camî ya efsûnî ye -bi Înglîzî magic sphere- ku xwediyên vî ilmî tê de tiştên bûyî û nebûyî temaşe dikin. Li gorî vê kilama Şakiro jî bo ku ew kure vebe, tiştê de xuya bin hewce ye mirov pêşî li ser bixwîne. Ji bo vî karî dia û gotinên taybet hene ku tenê ehlê wê dizanin. Jixwe adeta “li ser xwendin”ê di nav Kurdan de berbelav e. Kesên nexweş, bi taybetî nexweşên derûnî dibine ser tirban û ziyaretan an dibine ber destê şêx û mela û seyidan, ew jî li ser wan dixwînin. Bazîdî jî behsa van adetan dike (2016: 59).

Encam

Fal, reml û ilmê nucûm di jiyana Kurdan a berê de hebû loma di edebiyata wan de jî reng vedaye. Dîwan û mesnewiyên Kurdî nîşaneyên vê ne. Di vê gotarê de me nimûneyên wê pêşkêş kirin. Herwiha ev hêman di folklorê Kurdî de jî hene. Ev jî danûstana folklor û edebiyata nivîskî ya Kurdan nîşanî me dide.

Edebiyata klasîk, edebiyateke kûr e, di nava xwe de gelek zanistan dihewîne. Bêyî zanîna van ilman rastfêmkirina vê edebiyatê ne pêkan e. Fal, falvekirin, reml û remmalî, ilmê nucûm û munecimî jî ji van zanistan e. Hînbûna van zanistan di fêmkirina metnên edebî de wê ji lêkolîneran re bibe alîkar. Bi taybetî fala kitêbê jî bo şirovekarên metnên klasîk gelek muhîm e. Ji ber ku di vê falê de her herfek xwedî wateyeke cuda ye. Şair, wateya van herfan dizanin û wan wekî şifreyek bi kar tînin. Ji bo fêmkirina helbestê hewce ye lêkolîner jî wan bizane.

Ji şerha Mela Ebdusselamê Cizîrî ya li ser *Dîwana Melayê Cizîrî* em hîn dibin ku heta sedsala 20an jî ev cure falvekirin di nav Kurdan de hebû. Dîsa ji *Mem û Zînê* em hîn dibin ku remmal parçeyekî jiyana rojane bûn û xelk gava tiştêkî wan winda dibû serî li wan didan. *Seyfulmulûk* jî nîşanî me dide ku di serayên şah û mîran de munecim hebûn û wan ji bo paşerojê û biryarên girîng gazî wan dikirin. Loma em dikarin bibêjin ku fal û cureyên wê tîkiliya edebiyata klasîk û jiyana civakî jî nîşanî me dide. Şair bi

xwe parçeyekî vê jiyane ye, temaşe dîke û di helbesta xwe de behs dîke. Ji yana civakî jî edebiyatê re dibe çavkanî, edebiyat jî jî bo fêmkirina jiyana civakî ya wê demê dibe eynik.

Çavkanî

- Attı, H. (2013). *Lêkolîneke Folklorî Li Ser Destana Mem û Zînê*. Teza Lîsansa Bilind, Mêrdîn: Zanîngeha Artuklu.
- Aydın, M. (1995). Fal. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Gihîn: 07.06.2023), <https://islamansiklopedisi.org.tr/fal#1>.
- Aydüz, S. (2006). Osmanlı Devleti'nde Münecimbaşılık Müessesesi. *Bellekten*, 70 (257), 167-264.
- Bazîdî, M. M. (2016). 'Adat û Rusûmatname'ê *Tewayîfê Ekradiye*. Murat Çelik (Amd.). Stenbol: Nûbihar.
- Celîl, O. & Celîl, C. (1978). *Zargotîna Kurda*. I-II, Moskova: Nauka.
- Cindî, H. (2014). "Aybeg" di nav *Hikyatêd Cimeata Kurda Kitêba IV* (r. 67-78), Stenbol: Rûpel.
- Çelebi, İ. (2007). Remil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Gihîn: 27.05.2023), <https://islamansiklopedisi.org.tr/remil>.
- Demir, Y. (2019). *Dîwana Namî (Fehmî Begê Pêçarî): "Meğmurû'd-Dewawîn" (Metn û Lêkolîn)*. Teza Lîsansa Bilind, Mêrdîn: Zanîngeha Artuklu.
- Güneş, Ö., & Şahin, İ. (2018). *Dengbêj Şakiro Antolojiya Dengbêjan 2*. Stenbol: Nûbihar.
- Haşimî, S. Q. (2016). *Dîwana 'Irfan*. M. Nesim Doru (Amd.). Stenbol: Nûbihar.
- İli, A. (2019). *Hunerên Edebî di Dîwana Hadî (Seydayê Licî) de*. Teza Lîsansa Bilind, Mêrdîn: Zanîngeha Artuklu.
- Koşık, H. C. (2017). Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir Kur'an Fahi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3 (4) , 127-141.
- Küçük, S. (1999). *Antakyah Münif Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Lesgot, R. (1942). *Textes kurdes II. Mamé Alan*. Beyrouth: Maisonneuve.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. (Çapa 9an). İstanbul: L&M.
- Perk, H., & Paksoy, İ. G. (2011). *Duanın Sudaki Gizemi Şifa Tasları Halûk Perk Koleksiyonu*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Perto Begê Hekkarî. (2011). *Dîwan*. Tehsîn İbrahim Doskî (Amd.). Stenbol: Nûbihar.
- Samî, Ş. (1317). *Kamûs-i Turkî*. Derse'adet: Iqdam Matbaası.
- Siyahpûş. (2000). *Seyfulmuluk*. Celîl Celîl (Amd.). Wien: Institut for Kurdologie.
- Siyahpoş. (2006). *Seyf-ul Milûk û Melke Xatûn*. Bedirxan Amedî (Amd.). Stenbol: Nûbihar.
- Titiz, F. (2020). *el-Cewahîru'r Reşadîye fî Sîretî'n-Nebewîyye ya Mela Nûrûllahê Godîşkî (Metn û Lêkolîn û Ferheng)*. Zanîngeha Bîngolê, Teza Lîsansa Bilind.
- Yıldız, M. (2020). *Dîwana Heyderî (Şêx Mihemed Emînê Heyderî) -Metn û Vekolîn-*. Teza Lîsansa Bilind, Mêrdîn: Zanîngeha Artuklu.
- Zinar, Z. (2013). Di Nava Medreseyên Kurdî De Giringiya Medreseya Axtapeyê. Di nav *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)* (r. 111-137.). 2. Cilt, Bîngol: Zanîngeha Bîngolê.

Extended Summary

Research Problem

This study focuses on the existence and reflections of the fortune-telling tradition in classical Kurdish literature. The tradition of fortune-telling has been a part of social life since ancient times and is an important element in classical Eastern literatures. This element is also found in classical Kurdish literature written in Kurmanji dialect. In this study, we have investigated how three types of fortune telling appear in classical Kurdish literature. These are the most common types of fortune telling in literary texts: Quran/book fortune-telling, divination/sand fortune-telling, and astrology or horoscope. In this article, we first introduce them one by one and then look for examples of them in works of classical Kurdish literature.

Classical Eastern literature is a literature with its own unique elements such as Iranian mythology, mysticism and prophet parables. For the proper understanding of these literatures and the correct analysis of the works, fortune-telling and divination should be known and understood like other elements. This is the aim of our study.

Research Questions

What is the fortune telling? Fortune telling is a kind of ritual that is also mentioned in the holy books to get news regarding the future. There are many types of fortune telling. In this article, we have analysed three of the most common types in classical Kurdish literature. Was fortune telling a part of Kurdish traditional life? Yes, according to the Kurdish writer Bazîdî (d. 1867), the custom of fortune-telling has existed among the Kurds since ancient times. Does the custom of fortune-telling appear in classical Kurdish literature? Yes, classical Kurdish poets mention fortune telling and divination in their works. Is the element of fortune-telling present in oral Kurdish literature as well as in written Kurdish literature? Yes, for this we have also made use of Kurdish folklore collections and presented examples. Do the same or similar elements exist in the works of Ottoman poets? Yes, we tried to make use of these as well.

Literature Review

The study is limited to the Kurmanji dialect of Kurdish language. For this reason, the diwans of Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Perto Beg, Seyid Eliyê Findikî, Namî and Heyderî, who wrote classical poems in Kurmanji dialect, were analysed. In addition, Ehmedê Xani's *Mem û Zîn*, Siyahpoş's *Seyfulmulûk* love masnawis and Godîşki's verse work on the life of the Prophet Mohammad are among our written sources. As samples of the element of fortune-telling in Kurdish folklore, the epic of Memê Alan, folk tales and the unmetred folk songs of the folk minstrel Şakiro were our oral sources. Our main source for Kurdish customs and traditions and traditional life style is Bazîdî's *'Adat û Rusûmatname'ê Tewayîfê Ekradiye*. In addition, a fortune-telling written in the Ottoman period and the commentary of Melayê Cizîrî's Diwan are also among our sources.

Methodology

This is a qualitative study. Accordingly, the study first focuses on the questions of what is fortune-telling and whether there is a tradition of fortune-telling in Kurds. Then, the Kurdish sources mentioned above has been scanned and the identified examples were classified. Each type of fortune telling has been analysed under a separate subtitle. Sample poems related to each type of fortune telling are explained

under related subtitle. After the written sources, the examples of that type of fortune-telling in oral literature are also analysed under a separate subtitle. In addition, the comparative literature method has been applied by making use of similar examples of Ottoman poets.

Results and Conclusions

The results of our research are as follows: Like other Eastern societies, the Kurds have long had the custom of fortune telling. This tradition, which has been a part of their lives, has also permeated Kurdish oral and written literature. We have found many examples of this situation and published them in our article. Accordingly, lovers use fortune telling to meet their loved ones, and statesmen use fortune telling to get news from the future and thus make the right decisions. The poets also aesthetically depict this situation in their poems.

The most common type of fortune telling in literary texts is the Quran/book fortune telling. According to this, each letter in the Arabic alphabet symbolises a case and the letter that brings you luck gives a clue about your future. For example, the letter "elif" in fortune telling is auspicious, while "dal" is inauspicious. Both Melayê Cizîrî and Feqiyê Teyran have written about this type of fortune telling in their poems. As is known, in classical Kurdish literature, the greatest desire of the lover, the poet, is to meet his beloved. In order to know whether this will be realised or not, the lover constantly tells fortunes. Renifying with the beloved, or even seeing her once, is the greatest bliss, but this is often not possible. That is why poets always complain about their luck.

Another type of fortune telling, divination/sand fortune telling, is discussed in detail in Ehmedê Xanî's *Mem û Zîn*. Accordingly, people apply to sand fortune tellers to find a lost item or to find the owner of that item. From *Mem û Zîn*, we learn that these fortune tellers have a religious identity and that this type of fortune telling is a special science. The element of sand fortune-telling is also found in the epic Memê Alan. This shows that oral and written Kurdish literature feed on each other.

The astrologers are engaged in the science of the stars. They observe the sky and make inferences from the movements of the stars and planets. From Siyahpoş's *Seyfulmulûk* we understand that in the past, the astrologer were employed in palaces and rulers used to consult them when they had to take an important decision or when they wanted to be informed about the future. The fact that the astrologer is also mentioned in the unmetred songs of Şakiro is a good example of the relationship between written literature and folklore.

It is true that classical literature has its own world of imagination. However, this does not mean that it is completely detached from social life. Just as literature as a whole feeds on real life, classical Kurdish literature has a relationship with Kurdish social life. The fortune-telling tradition is an example of this.